

5 Duckwitz' redegørelse efter krigen

Dr. Best havde i det første år af sin tjenestetid afgivet så mange prøver på en sund politisk indstilling, at jeg ikke var i tvivl om, at han også var modtagelig for fornuftige argumenter i jødespørgsmålet. Jeg forregnede mig ikke. Best viste sig som en afgjort modstander af enhver aktion mod de danske jøder. Gennem talrige samtaler med ham havde han til stadighed bekræftet sin indstilling overfor mig. Så meget mere måtte jeg og må jeg stadig opfatte det som menneskeligt tragisk, at netop Best ufrivilligt skulle udløse aktionen mod de danske jøder. Han gav anledning hertil med den overbevisning en gang for alle at have affærdiget sig med dette spørgsmål. Fremgangsmåden var følgende: I begyndelsen af september fik Dr. Best sikre oplysninger om, at visse af Hitlers omgangskredse havde foreslået at rulle jødespørgsmålet i Danmark op i tilknytning til den nye, skærpede kurs, som man i Berlin ønskede at slå ind på. Øjeblikkeligt indhentede oplysninger viste, at såvel "Auswärtiges Amt" som også Reichssicherheitshauptamt var imod en sådan aktion. Ligeledes var værnemagten modstander af en sådan ganske overflødig forholdsregel. Støttet af disse sikre informationer troede Dr. Best, at et forslag fra ham om at udnytte den militære undtagelsestilstand i Danmark til at foretage en aktion mod de danske jøder uden videre ville blive afvist, hvorved dette spørgsmål foreløbig igen ville være skrinlagt. Overfor de kredse, som Hitler havde lagt en jødeforfølgelse i Danmark på sinde, så han en stor fordel ved på eget initiativ at kunne spille den udfarende kraft. Han regnede ydermere med, at værnemagten under ingen omstændigheder ville påtage sig omdømmet ved en sådan barbarisk handling og derhos under en militær undtagelsestilstand ikke ville tale gennemførelsen af en sådan aktion. En farlig slutning.

Dr. Best regnede endvidere med, at dersom værnemagten med held ville protestere mod gennemførelsen af sådanne forholdsregler under deres ansvar, kunne han selv senere påberåbe sig denne vægring, dersom man skulle forlange gennemførelsen af ham. En sikkert lige så farlig slutning. På grund af disse overvejelser og værnemagtens, SS's og "Auswärtiges Amt"-kredsens indstilling besluttede Dr. Best at sende et telegram til Berlin, i hvilket han foreslog at benytte den militære undtagelsestilstand til at gennemføre en aktion mod Danmarks jøder, hvis en sådan overhovedet havde været tiltænkt. I en samtale den 11. September gav Dr. Best mig kendskab til dette faktum. Til det yderste overrasket og chokeret kom det til et heftigt skænderi, der endte med min vægring ved fortsat at være medlem af en myndighed, som planlagde og eventuelt gennemførte en sådan aktion. Jeg havde ikke til hensigt selv i mindste måde at være medansvarlig til en sådan skændsel og var det også kun ved at være underordnet medlem af Best's Myndighed.

Kort efter, det var samme dags aften, bad Dr. Best mig endnu engang om at komme til sig. Jeg mærkede øjeblikkelig på ham, at han egentlig først nu var blevet klar over konsekvensen af sit uovervejede eller måske for godt overvejede skridt. For godt overvejet, - dermed vil jeg sige, at Best ofte havde tendens til at analysere i og for sig klare situationer og fakta fra alle leder og kanter så længe, at der til slut kom et meget kompliceret resultat ud af det, som enten slet ikke virkede eller virkede i modsat retning på de primitive gemytter i den tyske politiske ledelse. Han forklarede mig, at udsigterne til, at en jødeforfølgelse kunne forekomme i Danmark, var minimale. Hans telegram ville på grund af de informationer, han var i besiddelse af, kun have rent videnskabelig betydning. De ville ikke fremkalde nogen uønskede følger. Chansen for, at dette ulidelige, stadig opdukkende spørgsmål nu een gang for alle ville blive stemt ned, var så stor, at han holdt et skridt som dette for rigtigt og formålstjenligt.

Jeg forklarede derimod, at jeg på ingen måde kunne dele den Best'ske optimisme, at jeg derimod mente, at visse kredse i Berlin begærligt ville gribe denne chance, især da de nu for første gang kunne henvise til, at den Rigsbefuldmægtigede i Danmark selv havde foreslået den aktion. Jeg var beredt, - føjede jeg til, - omgående at flyve til Berlin for, hvis det på nogen måde var muligt, at forhindre dette ulykkelige telegrams viderebefordring ved med den påbudte fortrolighed at åbenbare grundene, som havde ført til dette telegrams afsendelse. Dr. Best kunne ikke mere sidde mine argumenter overhørig. Han var nu selv interesseret i ansigt til ansigt med den farlige situation at klarlægge for "Auswärtiges Amt", hvilke motiver der havde forårsaget, at han havde besluttet at afsende sit telegram.

Den 13. september fløj jeg til Berlin og havde som den politiske ansvarlige en indgående samtale med understatssekretær Hencke. Hencke, som jeg kendte og var ven med fra hans Københavnertid i 1940 1), var lige så chokeret over Best's telegram, som jeg var, men havde dog ikke kunnet forholde det for Minister Ribbentrop. En omgående telefonsamtale med hovedkvarteret viste, at også Ribbentrop trods personlig afvisende stillingtagen allerede havde viderebefordret telegrammet til Hitler. Jeg var altså kommet for sent. Min rejse var forgæves, ulykken, som jeg havde set komme, var ikke mere til at afværge. For Hencke og mig var nu kun tilbage at udarbejde en udførlig og begrundet stillingtagen, af hvilken den afvisende holdning fra de politisk ansvarlige faktorer klart fremgik, og som så skulle forelægges Udenrigsministeren.

Efter min tilbagekomst fra Berlin meddelte jeg Dr. Best, som var lige så glad som betænkelig over "Auswärtiges Amt"s afvisende holdning, at telegrammet i sin originaltekst var hos Hitler. Til trods herfor nærrede han stadig håb om, at hans telegram ville have den endelige afvisning af det af ham påbegyndte skridt til følge. Jeg gjorde ingen hemmelighed af min modsatte overbevisning.

Den 19. september lå svaret fra Berlin foran mig med de sædvanlige indledende ord. "Føreren har befalet". Af teksten fremgik det, at Hitler i princippet tilsluttede sig Dr. Best's anvisning, og Himmler var beordret til at klare de nødvendige tekniske spørgsmål med København. "Føreren har befalet.." - Det betød i Det tredje Rige det uimodsigelige, vedtagne Evangelium. Den højeste instans havde talt. Dens ord er lov, og den, der forbrød sig mod loven... I disse dage findes i min dagbog den lakoniske bemærkning: Jeg ved, hvad jeg har at gøre".

Selv om sagen efter denne anvisning fra Berlin efter min mening var fuldstændig klar, klamrede Dr. Best sig til de i Berliner-telegrammet forekommende ord "i princippet", i hvilke han stadig troede at se et vist håb. Da man i dette tingenes stadium ikke mere kunne regne med en virksom indsats fra "Auswärtiges Amt", blev det besluttet som allerede nævnt at sende Gestapochefen Dr. Mildner, som selv var en modstander af aktion mod de danske jøder, til Berlin for selv at overbevise Himmler om, at en jødeforfølgelse i Danmark måtte få de alvorligste konsekvenser til følge, hvilket slet ikke ville stå i nogen rimeligt forhold til de muligt opnåede resultater. Mildner, der ikke ville belaste det først for nylig til København ankomme sikkerhedspoliti med en sådan aktion i dets start, sluttede sig til Dr. Best's synspunkter og opnåede virkelig ved sit besøg i Berlin, at Himmler tilsagde ham at forelægge Hitler spørgsmålet til fornyet afgørelse.

Da jeg ikke ventede mig alt for meget af Mildners aktion og heller ikke ville spille mere tid, som muligvis ikke kunne indhentes igen, opfandt jeg en tjenstlig grund til en rejse til Stockholm for, hvis det på nogen måde var muligt, gennem en ven, den svenske legationsråd Ekblad, at forsøge at foranledige den svenske regering til en indblanding. Ekblad – altid hjælpsom - overså øjeblikkelig den truende fare og formidlede en sammenkomst med den svenske statsminister Per Albin Hansson den 22. september. Resultatet af min beretning var, at det fra svensk side besluttedes, at Ekblad skulle rejse sammen med mig til København for omgående at være ved hånden og underrette sin regering, dersom, hvilket jeg regnede med, Hitler ville fastholde sin een gang truffne beslutning. I så fald havde den svenske regering til hensigt at rette en indtrængende opfordring til regeringen 2) om at lade de danske jøder rejse ud af Danmark. De skulle da interneres i Sverige. For allerede nu at nævne resultatet af den planlagte og senere også gennemførte svenske indblanding: Der blev overhovedet ikke værdiget den svenske regering noget svar. Der blev kun antydet for den svenske gesandt i Berlin, at det drejede sig om et indre tysk anliggende, ved hvilket man frabad sig enhver indblanding.

Da jeg atter var i København, modtog jeg den 25. september meddelelse om, at aktionen mod jøderne var endelig afgjort og ville komme til udførelse natten til den 2. oktober. Mine anelser havde ikke bedraget mig. Dr. Best meddelte mig, at også Terboven 3) havde været til stede ved den afgørende forhandling med Hitler, og han havde opstillet den bestemte fordring, at der i Danmark måtte gennemføres nøjagtigt det samme som i Norge. En forskelligartet behandling ville besværliggøre hans politik i Norge, ja ville i tidens løb gøre den umulig. På mit spørgsmål om, hvad han nu havde tænkt at gøre, trak Dr. Best, der nu mere overså ulykken, som han ufrivilligt havde forårsaget, på skuldrene. Modstand mod denne førerbefaling var ikke mulig. Han kunne kun gøre dette ikke at lægge jødernes illegale udrejse nævneværdige hindringer i vejen. Politiet havde påbud om at forhindre illegale transporter, men de var talmæssige for svage til effektivt at gennemføre dette påbud. Dr. Best's sindstilstand fremgår bedst gennem hans tungsindige suk: "Kunne jeg blot i disse dage lade bygge en bro over Øresund, så at alle disse mennesker kunne reddes sig over til Sverige", og han mente virkelig, hvad han sagde.

Mit sidste håb var nu, at værnemagten, som ifølge undtagelsestilstanden havde den udøvende magt i Danmark, ville vægre sig ved at gennemføre denne smudsige forretning. Jeg havde derfor den næste dag - den 26. september - en længere samtale med Kannstein, som i tiden for undtagelsestilstanden var udnævnt til chef for civilforvaltningen hos den kommanderende general. Jeg kunne - som altid - tale åbent med Kannstein og gjorde ham det klart, at den planlagte jødeaktion kun kunne forhindres, hvis værnemagten, som skulle bistå politiet i deres foranstaltninger, ville afvise dette anliggende som uforeneligt med deres soldaterære, hvilket efter mit vidende var sket i Polen og Frankrig 4). De til rådighed stående polititropper alene var for svage til at gennemføre disse landsomfattende forholdsregler på en nat. Ved en heldig vægring fra værnemagtens side havde man foreløbig måttet udskyde aktionen. Kannstein gav mig ret i denne overvejelse, han tvivlede på at partigeneralen von Hanneken ville være rede til et sådan protestskridt overfor værnemagtens overkommando. Han ville dog forsøge sit bedste. (Hanneken forsøgte virkelig kort derpå en meget spag protest, som blev tilbagevist af von Keitel 5)). Værnemagten stillede derpå tropper til rådighed til de nødvendige afspærringer, medens krigsmarinens transportskibe, der skulle føre de ulykkelige ofre til en tysk havn, holdtes rede. En lignende til mig som skibsfartssagkyndig rettet forespørgsel, hvorved og intet nærmere blev sagt om dette foretagendes egentlige mål, tilbageviste jeg efter samtale med Bertram i Hamborg.

De forhåndenværende muligheder for endnu i sidste øjeblik at forhindre den fra tysk side planlagte aktion mod de danske jøder var nu helt udtømt. Men hvis aktionen som sådan ikke mere kunne opholdes, så skulle den i det mindste, - det var min faste beslutning, - have et så ringe resultat som muligt. Min første vej gik derfor til mænd, af hvem jeg kunne vente, at det kunne være deres forbindelser og organisationer muligt omgående at udarbejde og gennemføre omfattende planer for den illegale udvandring af de i Danmark boende jøder. Desuden mænd, med hvem jeg gennem personligt venskab var sådan forbunden, at den størst mulig fortrolighed var gennemførlig: Hans Hedtoft og H.C. Hansen 6). Vi mødtes under de dengang nødvendige og almindelige forsigtighedsregler i Rømersgade, hvor jeg underrettede mine venner om de planlagte forholdsregler. Med deres særlige egenskaber, klogskab og energi, sørgede de for, at alle toneangivende institutioner og personer i løbet af korteste tid fik underretning, således at de nødvendige hjælpemidler øjeblikkelig kunne sættes i funktion.

Denne underretning blev delvis ledsaget af dramatiske hændelser. Det er så let bagefter at tage næsten alting så selvfølgeligt, hvad dengang var forbundet med den yderste fare for liv og lemmer. Men disse mænd og med dem de så ofte prøvede overbetjent Madsen og Dinesen agtede ikke faren. Det drejede sig her om menneskeliv.

Ligeledes blev Ekblad omgående underrettet, og han satte derpå de fra svensk side for dette tilfælde planlagte forholdsregler i gang, såsom udstedelse af pas etc., og rejste derefter til Stockholm og forvaltede den allerede planlagte indblanding fra den svenske regerings side. Med hvilket held er allerede berettet.

Da det var mig bekendt, at det danske udenrigsministerium endnu for kort tid i god tro til det dem givne løfte havde dementeret, at der var planlagt forholdsregler mod de danske jøder, holdt jeg mig med mit fortrolighedsforhold til direktør Svenningsen forpligtet til at underrette denne. Jeg traf ikke ham selv, men havde dog ingen betænkelighed ved at meddele Svenningsens nærmeste medarbejder, afdelingschef Hvass 7), hvis oprigtige karakter jeg i det forløbne år havde lært at kende og skatte, om den forestående aktion. Jeg måtte kun bede ham at lade de eventuelle af udenrigsministeriet trufne forholdsregler foregå i største hemmelighed og under ingen omstændigheder at starte en officiel aktion, som muligvis ville kunne forhindre de af os trufne hjælpeforanstaltningers gennemførelse.

Efter nogen overvejelse besluttede jeg mig til sidst at tage en af mig bekendt god dansk reder til fortrolig for om muligt at opnå, at et i disse dage udgående skib efter afsluttet visering og kontrol af den tyske havnemyndighed kunne tage så mange jødiske passagerer som mulig om bord for så at lade disse overtage af et svensk fartøj på et aftalt sted i Øresund. Denne plan lod sig som følge af den knappe tid ikke mere gennemføre og blev også illusorisk ved de små skibes masseindsats.

Parallelt med disse mere "officielle" forholdsregler og underretninger var dagene indtil 1. oktober opfyldte med udfærdigelse af udrejseansøgninger for jødiske enkeltpersoner og familier, som personligt henvendte sig til mig. For blot nogenlunde at kunne overkomme dette arbejde måtte jeg kategorisk afvise alle, som ikke blev ramt af de forestående forholdsregler, men som dog også for deres vedkommende frygtede det værste

og kun havde det ene ønske at kunne forlade landet, som f.eks. halvjøder, jødiske gifte arier eller arisk gifte jøder. Det som blev tilovers til udfærdigelse var dog nok til at fuldt ud at beskæftige mig og mit kontor.

For hvert andragende måtte søges en ny grund så troværdig som mulig, da ellers konsulatet, som tildelte visa, ikke ville være overbevist. Da der overhovedet ikke faldt mig mere ind, måtte jeg overfor Dr. Best begrunde udrejseandragende for en talstærk familie, som jeg ubetinget skulle bringe over grænsen, med, at man bedst kunne imødegå den ifølge mine informationer herskende panikstemning mellem Danmarks jøder derved, at man officielt gav en bekendt jødisk familie udrejsevisum, nemlig mine protegeer 8). Dette ville hurtig rygtes og skulle væsentlig bidrage til at dæmpe panikstemningen. Dette argument havde gennemgribende held. Jeg fik mine visa.

Den 29. september findes følgende optegnelse i min dagbog: "Forberedelser til jødeaktionen bliver skyndsomt gjort færdige. Nye folk ankommet, - eksperter til dette ufine anliggende. De vil ikke finde mange ofre".

Den 3. oktober kunne Dr. Best telefonisk meddele sin fører, at Danmark nu også var fri for jøder. Da de faktiske tal for de til Tyskland deporterede jøder blev bekendt, fik Hitler et raserianfald.

Nærværende er en afskrift af den tyske søfartskyndige van Duckwitz' redegørelse over aktionen mod Danmarks jøder.

- 1) Andor Hencke havde været leder af afdelingen for udenrigspolitik hos den tyske Rigsbefuldmægtigede i København
- 2) Den tyske regering i Berlin
- 3) Terboven var Rigskommisær for Norge 1940-45, direkte under Hitler. Den norske konge og den norske regering var flygtet til London, da Norge måtte kapitulere.
- 4) Værnemagtens rolle i forbindelse med Holocaust er et særdeles omdiskuteret spørgsmål – den nyeste forskning sætter spørgsmålstegn ved, om værnemagten virkelig som påstået efter krigen ikke var medansvarlig for forbrydelserne
- 5) Wilhelm Keitel var tysk generalfeltmarskal. Det var ham, der i maj 1945 måtte undertegne den betingelsesløse kapitulation.
- 6) Hans Hedtoft og H.C. Hansen var to socialdemokratiske ledere, der allerede i februar 1941 efter tyske krav havde måttet opgive deres politiske tillidshverv. Efter bruddet med tyskerne 29. aug. udgjorde de sammen med Vilhelm Buhl den socialdemokratiske ledelse, der nu holdt kontakt til modstandsbevægelsens ledere
- 7) Frants Hvass var chef for den politisk-juridiske afdeling i udenrigsministeriet
- 8) "protege": En person, man beskytter eller hjælper